

Василенко А.О., Туркот Т.І.*

ВИЩА ЕКОЛОГІЧНА ОСВІТА В УКРАЇНІ ТА ЦЕНТРАЛЬНО-АЗІЙСЬКОМУ РЕГІОНІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

У статті висвітлюються етапи становлення та особливості екологічної освіти в Україні та країнах Азійського регіону (Казахстан, Киргистан, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан), виявлені позитивні та негативні риси цієї освіти, запропоновані рекомендації щодо підвищення її рівня.

У найважливіших міжнародних документах останнього десятиріччя, присвячених проблемам навколишнього середовища і гармонійного розвитку людства велика увага приділяється екологічній освіті, культурі та свідомості, інформованості людей про екологічну ситуацію у світі, регіоні, за місцем проживання, їх обізнаності з можливими шляхами вирішення різних екологічних проблем, з концептуальними підходами до збереження біосфери й цивілізації.

Сьогодні активно розвиваються як формальна екологічна освіта (в школах, вищих навчальних закладах, інститутах підвищення кваліфікації), так і неформальна (за допомогою засобів масової інформації, кіно, музеїв, виставок, заходів природоохоронних товариств тощо).

На даному етапі розвитку суспільства основи екологічних знань викладають усім, починаючи з дитячого віку та закінчуючи підвищенням рівня екологічної освіти керівників усіх рангів у всіх країнах, на всіх континентах. У більшості країн світу екологія стала обов'язковою дисципліною в усіх школах і вищих закладах освіти [1-2].

У багатьох вищих навчальних закладах України створено кафедри та факультети екологічного профілю, проводяться екологічні національні й міжнародні семінари, конференції, з'їзди. Однак прогресивний педагогічний досвід екологічної освіти в зарубіжних країнах не повною мірою використовується в національній вищій школі, тому метою статті визначено порівняльну характеристику екологічної освіти у вищих навчальних закладах України і Центральної Азії, та окреслення можливих шляхів використання досвіду цих країн в системі вищої освіти України.

Насамперед підкреслимо, що екологічна освіта України має багату історію – від появи у вищих навчальних закладах (ВНЗ) України перших навчальних курсів з питань екології, охорони навколишнього середовища і раціонального природокористування в середині 70-х років минулого століття, до розробки Концепції екологічної освіти України (2001 р.), розробки й по-

* © **Василенко А.О., Туркот Т.І.**

ІСТОРИЯ ОСВІТИ

ступового впровадження плану реалізації цієї концепції в практичні дії у 2002 – 2012 р.

Зазначимо, що важливим етапом у розвитку екологічної освіти в Україні була постанова Державного комітету УРСР з охорони природи й Міністерства вищої і середньої фахової освіти УРСР «Про стан екологічної освіти в системі ВНЗ УРСР» (№11/4/210 від 24. 04. 1990 р.), яким була затверджена «Республіканська програма екологічної освіти у вищому і середньому спеціальному навчальному закладах Української РСР на період до 2005 року».

У 1994 році в нашій незалежній державі була створена науково-методична комісія з екологічної освіти Міністерства освіти України, що за останні роки провела велику і важливу роботу щодо сприяння розвитку екологічної освіти.

У переліку напрямів підготовки фахівців з вищою освітою в 1994 році вперше з'явився окремий напрям – «Екологія». Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 24.05.1997 р. №607, професійна екологічна підготовка наразі здійснюється за спеціальностями «Екологія й охорона навколишнього середовища», «Прикладна екологія» (за галузями) і «Експлуатація апаратури контролю навколишнього середовища». Підготовка фахівців-екологів здійснюється в 23-х ВНЗ I-II рівнів акредитації й у 52-х ВНЗ III-IV рівнів акредитації.

Суттєвим зрушенням у розбудові екологічної освіти слід вважати Указ Президента України від 12.09.1995 р. «Про основні напрямки реформування вищої школи в Україні», у якому було сформульоване завдання реалізувати вище згадану Концепцію екологічної освіти і виховання в Україні.

Подальше реформування екологічної освіти і виховання в Україні здійснюється з обов'язковим дотриманням екологічних законів, законодавчих актів, наукових принципів, що діють комплексно в біологічній, соціальній, економічній, технологічній і військовій сферах.

Уже майже 10 років велику роботу щодо екологічного виховання й освіти проводить Національний еколого-натуралістичний центр учнівської молоді, активізували роботу обласні еколого-натуралістичні центри (Житомирський, Закарпатський, Донецький, Луганський та ін.).

2001 року в Україні створений спеціалізований вищий навчальний заклад із підготовки фахівців екологічного напрямку – Одеський державний екологічний університет, що є базовим ВНЗ для підготовки кадрів для Міністерства екології і природних ресурсів України.

Погляд у недалеке минуле засвідчує, що становлення екологічної освіти в вищих навчальних закладах колишнього Радянського Союзу почалося з інструктивного листа №56 Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти СРСР від

28 листопада 1986 року до відповідних міністерств союзних республік, де висулася вимога впровадження в кожному навчальному закладі комплексного плану безперервного навчання й виховання студентів у галузі екології, раціонального природокористування та охорони навколишнього середовища.

З набуттям країнами Центральної Азії незалежності розвиток екологічної освіти в національних вищих школах відбувався різними шляхами, але при цьому є і багато загальних, характерних для регіону принципів і підходів.

Нині за даними Міністерства освіти і науки в Казахстані 15 ВНЗ мають факультети, пов'язані з екологічними дисциплінами, де навчається близько 1300 студентів. Навчання ведеться за спеціальностями: «Екологія та моніторинг», «Промислова екологія», «Хімія та екологія», «Біологія та екологія», «Географія та екологія» та ін.

Окрім того, існують два напрями екологічної підготовки: загальний (базовий) для студентів всіх спеціальностей («Основи екологічних знань», «Охорона навколишнього середовища», «Економіка природокористування» та ін.) і професійне (поглиблене) для студентів екологічних, природничо-географічних, хіміко-біологічних факультетів. На таких факультетах здійснюється підготовка фахівців-екологів для природоохоронної сфери («Екологія», «Екологія і природокористування»). У деяких ВНЗ готуються інженерні кадри екологічного профілю для виробництва («Прикладна екологія», «Інженерний захист навколишнього середовища», «Агроекологія»).

У сучасних вищих навчальних закладах Казахстану, що становлять основний стрижень у системі навчання, екологічна освіта розвивається недостатніми темпами, має слабку матеріально-технічну базу, не об'єднана в єдину систему, що пов'язано, з одного боку, з економічними труднощами, а з іншого боку – недооцінкою ролі екологічної освіти в морально-психологічній, освітній, природоохоронній та економічній сферах розвитку суспільства.

Міністерство вищої і середньої спеціальної освіти Киргизької РСР прийняло в 1989 році постанову про впровадження комплексного плану навчання й виховання студентів в галузі екології, раціонального природокористування та охорони навколишнього середовища. З того часу в навчальних планах природничих спеціальностей та технічного напрямів ВНЗ з'явилися навчальні дисципліни, такі як «Охорона природи», «Захист навколишнього середовища» та ін. Наступний етап упровадження екологічної освіти у вищій школі Киргизстану збігся з періодом набуття суверенітету і пов'язаний із прийняттям у 1994 році Закону Киргизької Республіки «Про освіту». Перспективні питання вищої екологічної освіти були поділені на два рівні:

ІСТОРИЯ ОСВІТИ

- загальну вищу екологічну освіту;
- підготовку фахівців екологічного напрямку.

З 1994 року навчальна дисципліна «Екологія» («Основи екології») була введена як обов'язкова в освітні стандарти підготовки бакалаврів і фахівців практично всіх напрямів та спеціальностей.

Проте практична реалізація системи вищої екологічної освіти була пов'язана з серйозними труднощами через відсутність кваліфікованих фахівців, науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації, відсутності матеріально-технічної і наукової бази. Створення навчально-методичного об'єднання університетів Киргизстану за напрямками «Екологія і природокористування» та «Захист навколишнього середовища» дозволяє, хоча й повільно, але вирішувати ці питання.

У Республіці Таджикистан діють кафедри екології в провідних ВНЗ республіки (Таджицький Педагогічний Університет, Таджицький Національний Університет, Таджицький Політехнічний Університет, Аграрний Університет, Худжандський Державний Університет). У всіх ВНЗ країни проводяться заняття з екології в обсязі 36 годин (20 лекційних, 16 семінарських) [5].

Програму з екології для вищої школи розробляють ВНЗ, наприклад, у Таджицькому Національному Університеті програму розробляє кафедра екології даного ВНЗ для 13 факультетів. Потім ця програма затверджується на вченій раді. Така ситуація має місце і в інших ВНЗ, тому єдиної програми для всіх вищих шкіл поки що немає.

Освітня база Туркменістану – це 16 ВНЗ. Екологічну освіту в Туркменістані введено в Державному медичному інституті, Сільськогосподарському університеті імені Махтумкулі, Політехнічному інституті, Державному педагогічному інституті. Саме в цих ВНЗ займаються підготовкою кадрів екологічної спеціалізації.

Згідно з вимогами Міністерства освіти, у всіх ВНЗ підготовлені нові типові програми з екологічних дисциплін, що відповідають сучасним екологічним стандартам.

Щорічно в ВНЗ Узбекистану проходять навчання близько 320 молодих фахівців-екологів. В одному тільки Ташкенті фахівців-екологів готують в Юридичному інституті, Технічному та Національному університетах, Автодорожньому інституті, Інституті нафти і газу, Хіміко-технологічному інституті та ін. Розроблені програми навчання для студентів за спеціальностями: еколог-технолог, педагог-еколог, біолог-еколог, юрист-еколог, еколог-інженер, еколог-аудитор, еколог-хімік. Навчання проводиться частково на платно-контрактній та частково – на бюджетній основі.

На ступені бакалаврату та магістратури студенти отримують навчання за спеціальностями «Охорона навколишнього се-

ІСТОРИЯ ОСВІТИ

редовища», «Охорона навколишнього середовища та раціональне природокористування», «Екологія і природокористування». Випускники ВНЗ розподіляються в комітети з охорони природи, у відділи охорони навколишнього середовища на великих підприємствах, у спеціалізовані лабораторії з охорони навколишнього середовища. Крім того, предмет «Екологія» викладається у ВНЗ у всіх навчальних групах як загальноосвітня наука, навчання проводиться за відповідними, спеціально розробленими навчальними програмами [5-6].

Узагальнюючи викладене, доходимо наступних висновків:

1. У наш час стан екологічної освіти, виховання та культури населення визначає не тільки темп розвитку держави, а й умови економічного благополуччя і здоров'я нації.

2. Екологічна ситуація сьогодення та екологічна освіта переконливо свідчать, що факти, які детермінують загострення екологічної ситуації, об'єктивно діють у будь-якому індустріальному суспільстві незалежно як в Україні так і в Центральній Азії.

3. Стосовно працевлаштування випускників ВНЗ екологічної спрямованості слід зазначити, що ця проблема існує як в Україні, так і в Центральній-Азійському регіоні, де частка працевлаштування не перевищує 15%.

4. Усунення недоліків в екологічній освіті залежить насамперед від наявності кваліфікованих кадрів, яких не вистачає як в Україні, так і в країнах пострадянського простору (Казахстан, Киргизстан, Узбекистан, Таджикистан).

5. Розвиток вищої екологічної освіти повинен базуватися на комплексному збалансованому поєднанні природничого, технологічного, економічного, юридичного і соціокультурного підходів.

6. Нині вищі заклади освіти України та Центральної Азії фактично позбавлені можливості централізованого забезпечення дидактичними матеріалами, навчальними програмами, унаочненням та технічними засобами навчання.

7. Ситуацію щодо покращення екологічної освіти, незалежно від рівня розвитку країни, потрібно вирішувати комплексно та на глобальному рівні.

Література:

1. Нигматов И. Х Экологическое образование в Узбекистане. – Режим доступа: <http://econews.uz/index.php/home/ekoobrazovanie/item/987-1>
2. Ивонина Л. Н. Экологическое образование в Туркменистане <http://ecoeedu.iseu.by/>
3. Карабаев С. О. Экологическое образование в Кыргызстане. – Режим доступа: <http://ecobilim.kg/wp-content/uploads/2012/03/Karabaev-Vy-sE-O.doc>
4. Соляник С. Наши ориентиры: экологическое образование в Республике Казахстан. – Режим доступа: http://www.greensalvation.org/old/Russian/Publish/02_rus/02_01.htm
5. Сkochilov Ю. В. Обзор экологического образования в Таджикистане. – Режим доступа: <http://www.ecocentre.tj/ru/index/index/pageId/286/>